

Соціальні стандарти в контексті стимулювання зайнятості осіб з інвалідністю

Стаття присвячена аналізу ролі соціальних стандартів в контексті стимулювання зайнятості інвалідів. Запропоновані напрямки посилення дієвості регулювання зайнятості інвалідів за допомогою соціальних стандартів.

соціальні стандарти, прожитковий мінімум, мінімальна та середня заробітна плата, особи з інвалідністю

Серед великої кількості питань, які стосуються регулювання державного соціального захисту осіб з інвалідністю, особливе місце належить застосуванню соціальних стандартів, насамперед, розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної та середньої заробітної плати.

Темі соціального захисту уразливих верств населення присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед інших потрібно виділити зокрема таких відомих вчених, як: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, О.А. Бугуцький, І.Ф. Гнибіденко, О.А. Грішнова, С.І. Дорогунцов, Т.А. Заяць, Г.І. Купалова, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, М.В. Семикіна, Л.М. Фільштейн.

Не применшуючи вагомості здобутків вітчизняної науки, потрібно визнати, що деякі проблеми соціальної нерівності, безробіття, соціального захисту уразливих верств населення, особливо осіб з інвалідністю, в сучасних умовах побудови соціально орієнтованої ринкової економіки все ще залишаються нерозв'язаними. Актуальність і недостатня вивченість вказаних проблем, зокрема щодо трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, визначили вибір теми даної статті.

Проблеми безробіття, бідності, соціальної незахищеності працівників з переходом до ринкових засад господарювання в нашій державі дуже загострилися. Особливо болючими вони є для найбільш уразливих верств населення, в тому числі осіб з інвалідністю. В цьому зв'язку питання трудової зайнятості для них є дуже актуальними. Один з потужних чинників, який змушує шукати роботу осіб з обмеженими фізичними можливостями є низький розмір пенсії за інвалідністю (рис. 1).

Співставлення середнього розміру місячної пенсії за інвалідністю та прожиткового мінімуму свідчить про постійне „відставання” розміру пенсії від цього встановленого соціального стандарту протягом всього аналізованого періоду, окрім 2005 р. та 2007 р. Водночас, попри позитивну динаміку до скорочення розриву між цими показниками розмір пенсії у 2007 р. лише на 1,04% перевищив прожитковий мінімум, а це означає, що особи з обмеженими фізичними можливостями на свій дохід фактично можуть утримувати лише себе на мінімальному рівні, але не мають можливості прогодувати своїх дітей та інших членів сім'ї, які перебувають на їхньому утриманні. В цьому зв'язку важко не погодитись з думкою, якої дотримуються вітчизняні вчені Т. Кір'ян та М. Шаповал про те, що європейська орієнтація України потребує прискореного розвитку економіки та значного підвищення рівня життя населення, що в майбутньому дасть змогу досягти необхідних соціальних стандартів. Зокрема, згадані автори, окрім іншого, вважають за необхідне підвищення

співвідношення „середньої пенсії до прожиткового мінімуму на особу, яка втратила працездатність, приблизно в 4 рази” [1, с. 3].

Крім того, варто додати, що розмір прожиткового мінімуму в Україні розраховується лише на можливості підтримання існування людини на межі фізичного виживання і не враховує інших об’єктивних потреб, зокрема сімейних витрат, наприклад на оренду житла. Водночас, для осіб з інвалідністю нерідко дуже актуальними є потреби в придбанні дорогих ліків, санаторно-курортних путівок, високовартісних засобів технічної реабілітації тощо. Зауважимо, що від розміру прожиткового мінімуму залежить і розмір соціальних гарантій. Зокрема, розмір соціальної допомоги, що надається відповідно до закону „Про державну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”. Тобто, при збільшенні розміру прожиткового мінімуму розмір соціальних гарантій також зростає.

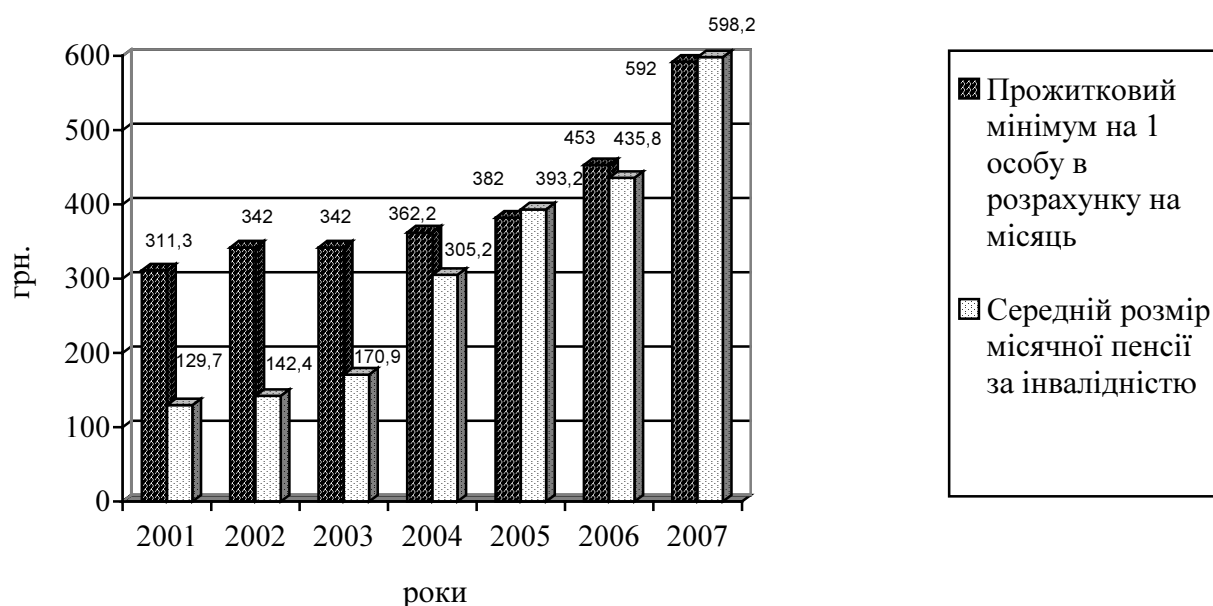

Рисунок 1 - Співставлення середнього розміру місячної пенсії за інвалідністю з розміром прожиткового мінімуму

За статистикою, в Україні поряд із збільшенням в складі населення частки осіб з функціональними обмеженнями спостерігається зростання чисельності працюючих інвалідів (рис. 2). Так, за період 2002-2007 рр. їх кількість зросла на 26,4%. Однак, незважаючи на це, питома вага інвалідів, охоплених трудовою зайнятістю, все ще залишається невисокою. Так, станом на початок 2007 року з 2449,5 тис. інвалідів¹ працювали 354,1 тис. осіб, тобто 14,5%. Особливо складне становище із зайнятістю інвалідів I і II груп, серед яких питома вага працюючих – менше 5%. Серед причин такого становища, найголовнішою, на наш погляд, є обмеженість асигнувань на створення спеціалізованих робочих місць для інвалідів. За оцінками колишнього міністра праці та соціальної політики України М. Папієва „витрати на створення одного робочого місця для інваліда становлять близько 2 тис. доларів, чого вкрай недостатньо” [2, с. 4].

¹ Загальна чисельність інвалідів без урахування дітей - інвалідів віком до 18 років

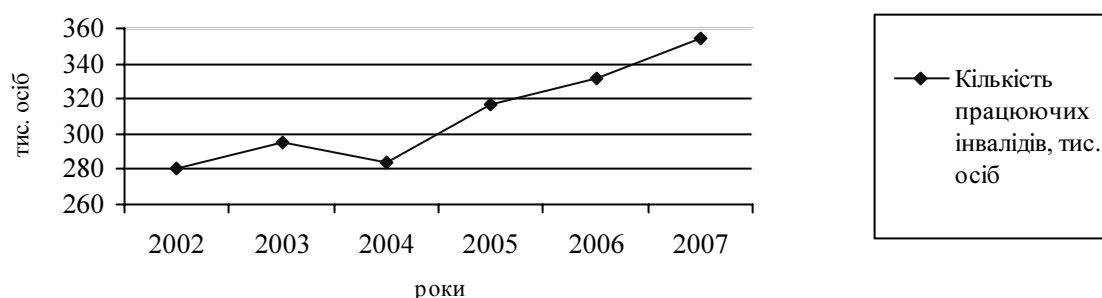

Рисунок 2 - Динаміка кількості працюючих інвалідів в Україні, тис. осіб

За даними Держкомстату України, на 1 січня 2007 р. на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності і господарювання працювали 354,1 тис. осіб з інвалідністю, з них 242 тис. становили інваліди третьої групи (табл. 1).

Таблиця 1 - Динаміка чисельності працюючих інвалідів-пенсіонерів в Україні за видами економічної діяльності (тис. осіб)

	I та II групи інвалідності						III група інвалідності					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього	93,4	96,8	97,6	99,8	103,9	112,1	186,8	198,6	186,2	217,0	227,8	242,0
в т.ч. сільське, лісове господарство	15,6	14,9	12,8	11,5	10,4	9,4	24,5	24,2	23,1	22,9	22,4	21,4
рибне господарство	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3
промисловість	33,0	32,0	31,5	31,6	31,4	33,0	81,0	81,0	82,2	83,7	86,8	89,4
будівництво	4,0	4,0	3,9	4,3	4,8	5,5	9,6	9,2	9,2	9,5	10,2	11,4
оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	6,1	6,6	6,9	7,4	9,3	11,9	7,5	8,4	8,7	9,3	11,1	13,7
готелі та ресторани	0,7	0,7	0,6	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	1,1	1,4	1,6
транспорт і зв'язок	4,8	5	5,5	4,9	5,7	6,5	14,5	14,6	15,2	15,7	17,0	18,5
в т. ч пошта та зв'язок	2,1	1,5	1,7	1,5	1,9	2,0	4,1	4,1	4,3	4,4	4,9	5,7
фінансова діяльність	1,1	1,9	2,4	2,9	3,3	4,3	1,7	2,6	3,0	3,7	4,4	5,1
операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	4,3	4,6	5,0	5,2	6,0	7,1	8,1	8,7	9,2	9,7	10,6	11,9
державне управління	2,1	2,5	2,9	3,3	3,8	3,9	3,6	4,9	5,7	6,7	7,8	8,4
освіта	8,0	9,2	9,8	10,7	12,1	12,4	10,7	13,3	15,9	17,6	20,5	22,6
охорона здоров'я та соціальна допомога	9,7	10,0	10,6	11,4	11,5	12,2	19,7	21,4	24,5	26,4	28,9	30,8
колективні, громадські та особисті послуги	3,4	3,7	3,8	4,0	4,3	4,6	4,3	4,8	5,2	6,0	6,4	6,9

Примітка: розраховано автором з використанням джерел [3, с. 18; 4, с. 18; 5, с. 63]

Розподіл чисельності працюючих інвалідів-пенсіонерів в Україні за видами економічної діяльності станом на 2006 рік має такий вигляд: найбільше (34,6% працюючих осіб з інвалідністю зайнято в промисловості, 12,1% – в сфері охорони

здоров'я та соціальної допомоги, 9,9% – в освіті, 7,7% – в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві. При цьому, за період 2001-2006 рр. чисельність осіб з обмеженими фізичними можливостями, які працюють у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги зросла на 46%, в сфері освіти – на 87%. За цей самий період в промисловості їх чисельність зросла лише на 7%, в сільському господарстві відбулося скорочення чисельності працюючих інвалідів на 29%. Необхідно відмітити, що в соціальній сфері зростає зайнятість осіб з обмеженими фізичними можливостями усіх груп інвалідності. Так, за аналізований період у сфері освіти кількість працюючих осіб з інвалідністю I та II груп зросла більше, ніж у 1,5 раза, а III групи – більш, ніж удвічі. Зауважимо, що ці сфери діяльності протягом тривалого часу характеризуються низьким рівнем заробітної плати. Разом з тим, у 2006 р. із загальної кількості працюючих інвалідів III групи у фінансовій сфері працювало лише 2%, у сфері державного управління – 3,5%, що певною мірою зумовлено неприйняттям суспільства присутності осіб з інвалідністю у суспільно значущих сферах влади, управління, фінансовій сфері.

Водночас, рівень зайнятості серед осіб з інвалідністю залишається невисоким, передусім, через відсутність освіти та професійної підготовки, а також низький рівень заробітної плати в тих сферах, де їм пропонують роботу. Аналіз рівня середньомісячної заробітної плати по галузях економіки свідчить про те, що, за виключенням промисловості, рівень оплати праці в сфері освіти, охорони здоров'я та сільському господарстві протягом 2001-2007 рр. є нижчим за середній рівень заробітної плати в цілому по економіці України (рис. 3).

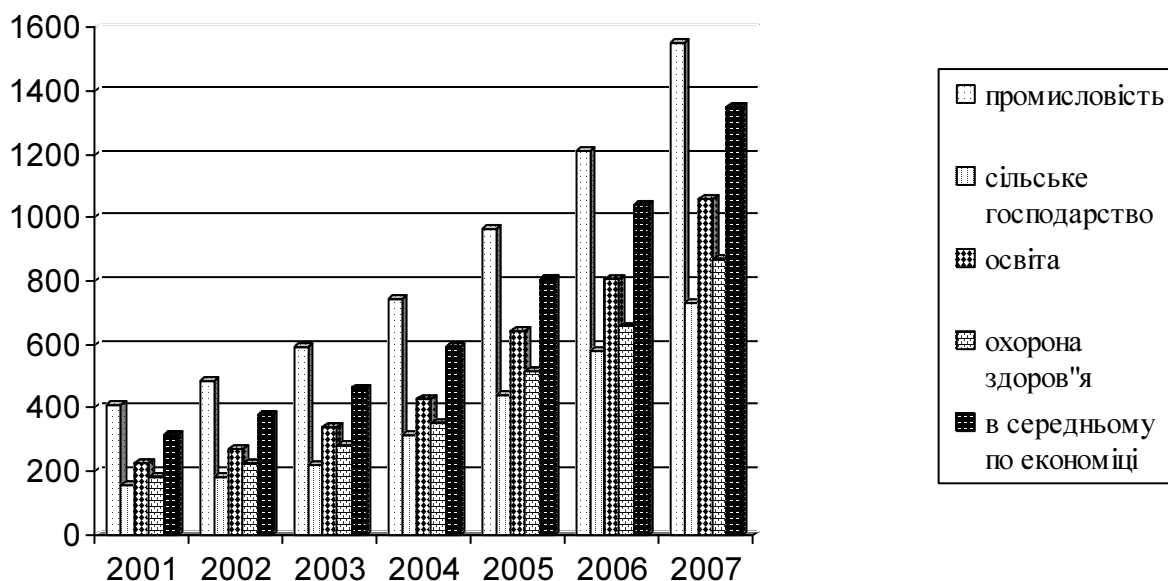

Рисунок 3 - Динаміка середньомісячної заробітної плати в галузях „Промисловість”, „Сільське господарство”, „Освіта”, „Охорона здоров'я та соціальна допомога”, грн.

Доцільно зауважити, що сільське господарство України, в якому працює кожна дванадцята особа з інвалідністю, є сферою, де рівень середньої заробітної плати за 2007 р. був на 45,7% нижчим від рівня середньої заробітної плати в країні в цілому. Цей фактор стає на заваді досягнення в нашій країні мінімальною заробітною платою рівня прожиткового мінімуму для працюючих осіб [2, с. 6]. Для Кіровоградщини та інших аграрних областей, де частка зайнятих в сільському господарстві осіб, в тому числі інвалідів, є ще вищою, така ситуація є особливо гострою. В цьому зв'язку доцільним,

на нашу думку, є запровадження в Україні регіональних мінімальних заробітних плат на рівні, не нижчому, ніж встановлено законом.

Як свідчить зарубіжний досвід, у деяких країнах розмір мінімальної заробітної плати встановлюється в розмірі 50% середньої заробітної плати. За визначенням експертів Євросоюзу, мінімальна заробітна плата має становити 2,0–2,5 прожиткового мінімуму. Відношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму у Великобританії становить 6,4:1; Франції 4,7:1; Латвії, Естонії, Польщі – 2,5:1. В Україні цей показник у 2006 році становив 0,74:1, а на 1 грудня 2007 р. – 0,81 прожиткового мінімуму, тобто ще не досягав рівня прожиткового мінімуму [2, с. 5].

Стосовно галузі промисловості, то тут необхідно зауважити, що здебільшого особи з обмеженими фізичними можливостями працюють в таких галузях, як легка та харчова промисловість, виробництво деревини та виробів з дерева. В цих галузях промисловості рівень оплати праці традиційно є невисоким. Крім того, інваліди є працівниками з обмеженою конкурентоспроможністю, а тому, як правило, займаються некваліфікованою працею, отримуючи відповідно невисоку заробітну плату.

Аналіз видів вакантних спеціальних робочих місць (табл. 2), які найчастіше пропонують для осіб з обмеженими фізичними можливостями, наприклад, базові центри зайнятості Кіровоградської області свідчить про те, що, як правило, вони не потребують високої кваліфікації, і, відповідно рівень оплати праці у представників цих професій є низьким. Крім того, в багатьох випадках незалежно від складності виконуваної роботи, роботодавці пропонують інвалідам мінімальну заробітну плату.

Таблиця 2 - Аналіз рівня заробітної плати за видами вакансій*

Вид вакансії	Середньомісячна заробітна плата, грн.	У % до прожиткового мінімуму (592 грн.)
Бухгалтер	515	87,0
Вчитель середнього навчально-виховного закладу	515	87,0
Диспетчер автомобільного транспорту	515	87,0
Кондуктор громадського транспорту	549	92,7
Лікар	730	123,3
Манікюрниця	515	87,0
Медична сестра	515	87,0
Охоронник	515	87,0
Підсобний робітник	515	87,0
Прибиральник службових приміщень	515	87,0
Продавець	515	87,0
Слюсар-ремонтник	515	87,0
Соціальний робітник	515	87,0
Столяр	653	110,3
Сторож	515	87,0
Токар	750	126,7
Швачка	600	101,4

Примітка: джерело даних: газета Кіровоградського обласного центру зайнятості „Служба зайнятості”. – 2008. – 24 січня. – С. 3–4.

Водночас, потрібно нагадати, що мінімальна заробітна плата, згідно з законом, виплачується за просту, некваліфіковану працю в розрахунку на місяць під час виконання працівником норми робочого часу. Нормальною тривалістю роботи в Україні є 40-годинний робочий тиждень. Таким чином, для забезпечення власного існування на рівні прожиткового мінімуму, працівнику-інваліду з мінімальною

заробітною платою, наприклад у першому півріччі 2008 року, потрібно працювати близько 46 годин на тиждень. Якщо ж враховувати потреби сім'ї працівника, то в такому випадку він мав би працювати ще більше. Зрозуміло, що працюючі особи з інвалідністю, які часто змушені працювати неповний робочий день чи тиждень через незадовільний стан здоров'я, за таких умов не можуть власною працею заробити собі на гідне життя.

Зауважимо, що нині оплата праці по групах за видами економічної діяльності регулюється здебільшого галузевими угодами між власниками або уповноваженими ними особами та профспілками. На наш погляд, з метою підсилення системи колективно-договірного регулювання заробітної плати ці норми має бути перенесено до її вищого рівня – Генеральної угоди.

Зі сказаного вище можна зробити такі висновки:

- мінімальна заробітна плата має стати, в першу чергу дієвим інструментом державного впливу на ринок праці та однією з державних гарантій захисту працівника від бідності, перш за все працюючих інвалідів та інших найменш забезпечених верств населення;
- доцільно надати органам місцевого самоврядування право затверджувати розмір регіональної мінімальної заробітної плати, не нижчої від установленної законом;
- слід посилити систему колективно-договірного регулювання заробітної плати через установлення диференціації розмірів мінімальної заробітної плати для різних категорій працівників за видами економічної діяльності в Галузевій угоді;
- величину прожиткового мінімуму в перспективі доцільно розраховувати не на кризовий характер економічних процесів, тобто не лише на можливості виживання людини в екстремальній ситуації, а на забезпечення мінімальних об'єктивних потреб працівника для розширеного відтворення робочої сили, а також з урахуванням сімейних витрат;
- необхідно провести заходи щодо виправлення допущених викривлень в оплаті праці за галузями економіки.

Список літератури

1. Кір'ян Т., Шаповал М. Насущні проблеми соціальної політики та шляхи їх вирішення // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 6. – С. 3-6.
2. Скрипник О. Якою має бути мінімальна зарплата в Україні // Праця і зарплата. – 2008. - № 11 (591). – С. 5-7.
3. Біттнер О. Турбуватися про інвалідів // Урядовий кур'єр. – 2006. – 11 жовтня. – № 190. – С. 4.
4. Статистичний бюлетень „Соціальний захист населення України”. – Київ: Держкомстат, 2005. – 64 с.
5. Статистичний бюлетень „Соціальний захист населення України”. – Київ: Держкомстат, 2006. – 68 с.
6. Статистичний бюлетень „Соціальний захист населення України”. – Київ: Держкомстат, 2007. – 121 с.
7. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Вид-во „Консультант”, 2007. – 576 с.

Стаття посвящена аналізу ролі соціальних стандартів в контексті стимулювання зайнятості інвалідів. Предложені напрямлення посилення ефективності регулювання зайнятості інвалідів з допомогою соціальних стандартів.

The article is devoted the analysis of social standards role in the context of invalids employment stimulation. Directions of strengthening effectiveness of invalids employment adjusting are offered by social standards.